

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

KONFLIKT ADABIY TANQID KATEGORIYASI SIFATIDA

Allashev Akbarbek Anvar o'g'li

O'zDJTU mustaqil izlanuvchisi, Ma'mun universiteti "Roman-german filologiyasi"

kafedrasi o'qituvchisi, Xiva, O'zbekiston;

e-akbar.allashev@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15183379>

Annotatsiya. Badiiy adabiyotdagi konflikt - qarama-qarshi tomonlarning "noto'g'ri tushunish" antagonizmidan kelib chiqadigan, lekin o'quvchining idrok etuvchi ongiga yangi darajadagi tushunishni ta'minlaydigan, kommunikativ harakatning o'ziga xos turi hisoblanadi. Badiiy adabiyotda konflikt epistemologiyasi, aksiologiyasi va poetikasining rivojlanishi "konfliktli dialog"ning barcha darajalarini o'rganadi. Konfliktning ikki tomonlama tabiati tadqiqot amaliyotida qarama-qarshilik birliklarining antagonistik munosabatlari sifatida tushuniladigan konfliktni o'rganishga tekstotsentrik va antropologik yondashuvlar imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Ushbu maqolada "konflikt" toifasining uslubiy hayotiyiligi va germeneytik salohiyatining asoslari, badiiy adabiyotda konfliktning dunyo modellashtirish kategoriyasi sifatidagi o'rni, konfliktni dialogizm nuqtai nazaridan ko'rib chiqish takliflari, dialogik ma'no sifatida konfliktni tadqiq etishning analitik strategiyalari semantik aspektida (konflikt badiiy tasvir ob'ekti sifatida) va struktura aspektida (konflikt asosiy struktura tamoyili sifatida) taqdim etilishi tahlil ostiga tortiladi.

Kalit so'zlar: badiiy adabiyotdagi konflikt, antinomiya, uslubiy strategiyalar, konfliktli dialog

Annotation. The substantiation of the methodological viability and hermeneutic potential of the category "conflict" is given. The role of conflict as a category of world modeling in fiction is pointed out. Consideration of the conflict in the aspect of dialogism is suggested. Conflict in fiction is a special kind of communicative act arising from the antagonism of "misunderstanding" of the opposing sides, but providing a new level of understanding to the perceiving consciousness of the reader, making it "intellectually armed" (R. Jacobson) in the face of conflicting structures. Analytical strategies for the study of conflict are presented in the semantic aspect (conflict as an object of artistic depiction) and the aspect of structure (conflict as a fundamental structural principle). It is proved that the dual nature of the conflict presupposes taking into account in research practice the possibilities of textocentric and anthropological approaches to the study of conflict, understood as antagonistic relations of oppositional units. The development of epistemology, axiology and poetics of conflict in fiction is seen in the way of studying all levels of "conflict dialogue".

Keywords: conflict in fiction, antinomy, methodological strategies, conflict dialogue

Аннотация. Дается обоснование методологической жизнеспособности и герменевтического потенциала категории «конфликт». Указывается на роль конфликта как категории художественного миромоделирования. Предлагается рассмотрение конфликта в аспекте диалогизма. Художественный конфликт – это особого рода коммуникативный акт, вытекающий из антагонизма «непонимания» противостоящих сторон, но обеспечивающий новый уровень понимания воспринимающему сознанию читателя, делая его «интеллектуально вооруженным» (Р. Якобсон) перед лицом конфликтующих структур. Аналитические стратегии исследования конфликта представлены в смысловом аспекте

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

(конфликт как предмет художественного изображения) и аспекте структуры (конфликт как основополагающий структурный принцип). Утверждается, что двойственная природа конфликта предполагает учет в исследовательской практике возможностей текстоцентрического и антропологического подходов к исследованию конфликта, понимаемого как антагонистические отношения оппозиционных единиц. Разработка гносеологии, аксиологии и поэтики художественного конфликта видится на путях исследования всех уровней «конфликтного диалога».

***Ключевые слова:** художественный конфликт, антиномия, методологические стратегии, конфликтный диалог*

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda adabiyotshunoslik sohasi boshdan kechirayotgan uslubiy va terminologik yangilanish sharoitida badiiy konflikt kategoriyasi adabiyot fanining “orqa hovlisiga” (A. Chicherin ifodasi) ko‘proq surilmoqda. Vaziyat paradoksal: nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari muvaffaqiyatli himoya qilinmoqda, ularning mavzularida konflikt asosiy tushuncha sifatida namoyon bo‘ladi, konfliktning kategoriyaviy maqomi esa tobora muammoli bo‘lib bormoqda. Ko‘rinib turibdiki, konflikt kategoriyasining uslubiy hayotiyliigi va germeneytik salohiyati nafaqat tugamagan, balki ochib berishdan yiroq deyishga hali ham asos bor.

To‘qnashuv yangi g‘oyalar oqimini to‘xtatib, tadqiqotchining e‘tiborini sarob ob'ektlariga qaratadigan kontseptual apparatdagi "retrograd" hodisalarga tegishli emasligi aniq. Konfliktning ma‘no yaratuvchi va tuzilma hosil qiluvchi funksiyalarida dixotomiyaliligini o‘rganish matni badiiy bir butun sifatida qabul qilishda yangi kognitiv imkoniyatlar va semantik istiqbollarni ochishi mumkin. Besh asosiy elementni (muallif, asar, o‘quvchi, an‘ana va adabiy haqiqatdan tashqari) bog‘laydigan adabiy tizimda konflikt boshqa ko‘plab adabiy tushunchalarga qaraganda ko‘proq darajada belgilangan darajalarning har biri bilan bog‘liq bo‘lib, ularning o‘zaro ta‘sirining "dasturini" belgilaydi. Bu uning adabiy metodologiyadagi alohida o‘rnini belgilaydi. Konflikt - asarning dramatik o‘zagi - matni tushunish, talqin qilish yo‘nalishini aniqlashning eng samarali germeneytik ko‘rsatkichlaridan biridir, shuning uchun konfliktni o‘rganish vositalarini takomillashtirish doimo muhim va dolzarb vazifadir.

Asosiy qism. Badiiy konflikt kommunikativ harakatning alohida turi sifatida. Konflikt orqali dunyo va tafakkurning antinomiyasi qayta ishlab chiqariladi, to‘qnashuv bosqichida, “ishning faol kuchlari” (A.P. Skaftymov) kurashida taqdim etiladi. Agar tadqiqotchilar nuqtai nazaridan, G‘arbiy Yevropa mentaliteti qanchalik uyg‘un bo‘lsa, ikkilik va uchlik tuzilmalari bilan ajralib turadigan bo‘lsa, rus mentaliteti madaniyatshunoslar tomonidan asosan dissonant, binar sifatida

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

o'rganiladi. Shunday qilib, Yu Lotman rus madaniyatini faqat portlash toifalarida anglaydigan ikkilik tuzilishga ega madaniyat turi deb hisoblaydi [1]. Ikkilik, o'zining eng keskin, "portlovchi" shaklida, o'zini ziddiyat orqali badiiy adabiyotda e'lon qiladi.

Badiiy konfliktning ustunligi - bu g'oya keskinlik va rivojlanishda namoyon bo'ladigan semantik butunlikni shakllantirish. Konflikt - bu beqarorlik, noaniqlik, o'rnatilgan aloqalarning parchalanishi va yangi ma'nolar va yangi qadriyatlarga o'tish imkoniyatlarining ochilishi holatiga kiradigan badiiy tizimning dastlabki holatidan chetga chiqish natijasidir. Divergent fikrlashning rivojlanishi – "turli yo'nalishdagi fikrlash" (D. Guilford) - badiiy ijod sohasida, birinchi navbatda, badiiy matnning yagona makonida turli yo'naltirilgan qiymat strategiyalarining to'qnashuvi, dunyoqarashning antinomik variantlari, qarama-qarshi xatti-harakatlarning o'ziga xos to'qnashuvi sifatida amalga oshiriladi. Badiiy dialogda kommunikatorlar muloqotida ham kelishish, ham kelishmovchilikni nazarda tutuvchi bir-birini to'ldirish tamoyili san'atda xilma-xillikni umumiy maxrajga olib kelish zaruriyatidan ko'ra ko'proq narsani anglatadi. Qarama-qarshi pozitsiyalarni hisobga olish g'oyani "to'g'rilashdan" qochishga yordam beradi. Yozuvchi uchun konflikt real hayotning muammoli tabiatidagi aksi, qarama-qarshi rivojlanish tendentsiyalarining to'qnashuvidir.

Konflikt energetikasi badiiy olamning hayoti va mazmunini belgilab, ko'p qirrali semantik instansiyalarning qo'shilishi va kurashida, bir vaqtda tasdiq va inkorda o'sadigan "ortiqcha ong" (M.Baxtin)ni ta'minlaydi. Konflikt asardagi harakatning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, matnni idrok etuvchi ongni ham harakatga keltiradi. Konfliktning ma'no hosil qiluvchi funksiyasining o'ziga xosligi shundaki, o'quvchi tayyor ma'noga ega bo'lmay, balki uning ko'rinishlarining ko'p qirraliligi, paydo bo'lishi va shakllanishi jarayonida ma'no, ya'ni dialogik ma'noga ega bo'ladi. M.Baxtinning fikricha, haqiqat "turli onglar o'rtasidagi aloqa nuqtasida" tug'iladi: "Bir ma'no boshqa, yot ma'no bilan uchrashib, aloqaga kirishganda o'zining chuqurligini ochib beradi: ular o'rtasida bu ma'nolarning, bu madaniyatlarning izolyatsiyasi va biryozlamaligini yengib chiqadigan dialog boshlanadi" [2. [334–335-betlar].

Muloqot potentsial ziddiyatli, aks holda uning monologdan farqi muammoli: "begonalik, dissident, boshqacha tartibga solish men uchun juda zarur va mening og'riqli baxtimni tashkil qiladi". [121-bet], chunki "Biz intilayotgan "Tushunish" bir qutbdir; boshqa zaruriy qutb "tushunmovchilik"dir, chunki noto'g'ri tushunish tushunishni og'riqli va ayni paytda mazmunli va yuqori qiymatga olib keladi".

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Muloqotning ziddiyatli potentsiali bir bayonot boshqasini to'liq yoki qisman inkor etganda va qarama-qarshi tomonlarning qarama-qarshiligi vaziyatni beqarorlashtirishga qaratilgan tajovuzkor-buzg'unchi komponentni o'z ichiga olganida amalga oshiriladi. Konfliktli dialogda ma'no tashuvchilarning hissiy-psixologik yoki qiymat nomuvofiqligi, shaxsiy pozitsiyalarning ko'pligi va nuqtai nazarlarning nomuvofiqligi namoyon bo'ladi. Konflikt xarakterlarning shaxsiy chegaralarini tashkil qiladi, boshqa birovning shaxsiy makoniga bostirib kirish chegarasini va ziddiyatli tomonlarning har biri uchun mavjud bo'lgan tushunish chegaralarini belgilaydi. Qarama-qarshi kommunikantlar nuqtai nazaridan, dialogdan tajovuzkor monologizmga o'tish, dialogning javoblarini bostirish tabiiy va muqarrar. Umumiy tilni o'rnatish - "o'zingni tushunish uchun begona narsani ko'rish" (B. Eichenbaum) - ziddiyat ichidan har doim ham mumkin bo'lib ko'rinmaydi.

Psixologlar bir-biriga mos kelmaydigan pozitsiyalarga o'rnatilgan antagonistlarning "nol yig'indisi ziddiyatli o'zaro ta'siri" ga ishora qiladilar. Chatskiy va Famusov bir-birlarini eshitmaydilar, ularning munosabatlari muallifning "u quloqlarini yopadi" degan gapi bilan tavsiflanadi. Muallifning maqsadi o'quvchini raqiblardan biri bilan birdamlikka yoki qarama-qarshi ma'nolarga moslashishga yo'naltiradi. San'at rivojlanishining ritorik davrida mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan "mojaro dasturlari" qabul qiluvchiga "to'g'ri" va "noto'g'ri" o'rtasidagi tanlovni buyurdi. "Birovning so'zi bilan uchrashish va muloqot qilishning murakkab hodisasi" [4. B. 349] ongning estetik tipining shakllanish davrida, antinomiyalar bilan belgilangan semantik makonda qabul qiluvchi uchun "ma'nolar yig'indisini emas, balki yangi ma'nolarni beradigan ma'nolarni qo'shish qoidalari o'rnatilganda" mumkin bo'ladi. [24-bet]. Zamonaviy adabiyotda konflikt matnning qarama-qarshi tuzilmalari o'rtasidagi kelishmovchilik dialogi sifatida o'quvchi ongida qarama-qarshi ma'nolarning birligi va kelishuvini dasturlashtiradi, bir vaqtning o'zida ma'noni tiklaydi va uning fonini ochib beradi, bayonotning asosiy sababini tushunadi. Demak, badiiy konflikt – qarama-qarshi tomonlarning “noto'g'ri tushunish” antagonizmidan kelib chiqadigan, lekin o'quvchining idrok etuvchi ongiga yangi darajadagi tushunish darajasini ta'minlovchi, uni ziddiyatli tuzilmalar oldida “intellektual qurollangan” (R.Jeykobson) qiladigan kommunikativ harakatning o'ziga xos turidir. Kundalik ma'noda aloqalarni buzadigan konflikt badiiy asarda mazmun va shakl darajasida tortishish va itarish munosabatlarini to'playdigan birlashtiruvchi markazdir. Lotin tilidan tarjima qilingan konflikt so'zidagi prefiks qarama-qarshi komponentlarning yaqinlashishi, ulanishi va superpozitsiyasi semantikasini bildiradi. Aynan konflikt orqali antitezalarning sinteziga erishiladi, buning natijasida bir

XORIYIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

ma'noli va bir yo'nalishli ritorik g'oya badiiy mazmunga ega bo'lib, Lotman ma'nosida g'oyaga aylanadi - "muhim elementlarning birligi", biz qo'shamiz: ularning qarama-qarshiligida taqdim etilgan. Konfliktida yozuvchi badiiy olamining oppozitsion komponentlari o'zaro ta'sirga kiradi. Konflikt matni tuzadi, tarkibiy semantik va janr birligini ta'minlaydi, "birlashtirilmagan ovozlarning birikmasi" (M. Baxtin), "hamma narsaning birlashtirilmagan va ajralmas tabiati" (A. Blok); qarama-qarshi kuchlar, ziddiyatli o'zaro ta'sirga kirishadi, yozuvchi tasvirlagan hayotning progressiv harakatini belgilaydi.

Xulosa. Shunday qilib, hozirgi bosqichda konfliktning analitik strategiyalari semantik va tarkibiy jihatdan taqdim etiladi. Asar mazmunini tahlil qilishga qaratilgan tadqiqotchilar konfliktni badiiy tasvirlash predmeti, hayotiy konfliktlarning badiiy modeli, syujetni shakllantirish tamoyili deb qarasarlar, strukturalizm an'analari asosida ish olib boruvchi olimlar konfliktni asosiy tuzilish tamoyili, g'oyaviy-badiiy tuzilmaning o'zagi, uning barcha o'ziga xoslik darajalari va o'zaro bog'liqliklarini belgilovchi asos sifatida ko'radilar. Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, konflikt yozuvchilar uchun o'z asarlarida chuqur tematik masalalarni tadqiq etishning ajralmas vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ichki va tashqi kurashlarga asoslangan mohirona hikoyalar yaratish orqali yozuvchilar axloq, adolat, hokimiyat va shaxsiyat kabi masalalarni o'rganishlari mumkin. O'z navbatida, adabiy tanqid esa konfliktni tahlil qilishdan foydalanib, ushbu mavzularni yoritadi, yozuvchilarning o'z xabarini yetkazish va inson tajribasi ustidan tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish uchun taranglik va qarama-qarshilikdan qanday murakkab yo'llar bilan foydalanishlarini ochib beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Lotman Yu.M. Madaniyat va portlash. M., 1992. 272 b.
2. Baxtin M.M. Adabiyot va estetika masalalari. M.: Badiiy adabiyot, 1975. 504 b.
3. Lotman Yu.M. Kosmos haqida suhbat // Ruhni tarbiyalash. Sankt-Peterburg, 2005. S. 117–121.
4. Baxtin M.M. Og'zaki ijodning estetikasi. M.: San'at, 1979. 424 b.
5. Shcherba L.V. Til tizimi va nutq faoliyati. M.: URSS tahririyati, 2004. 432 b.
6. Mann Yu. Rus romantizmi poetikasi. M.: Nauka, 1976. 375 b.
7. Pavi P. Teatr lug'ati. M.: Taraqqiyot, 1991. 504 b.
8. Rejapov I.O. (2023). Symbolics of numbers in Alisher Navai's "Lison-ut-tair" epic and J. Milton's "Paradise lost"// EPRA International Journal of Socio-Economic and Environmental Outlook(SEEEO) ISSN: (2348-4101), Volume: 10 Issue: 11 November 2023, 31-34.